

Sant Climent de Taüll # 1123. Noves estratègies de restitució i divulgació del patrimoni a la Vall de Boí

Elsa Íbar i Torras. Arquitecta. Subdirectora general de patrimoni arquitectònic, arqueològic i paleontològic.

Eduard Riu-Barrera. Arqueòleg. Servei del Patrimoni Arquitectònic.

Eva Tarrida i Sugranyes. Arquitecta. Servei del Patrimoni Arquitectònic.

**Departament de Cultura
Generalitat de Catalunya**

L'any 2009 el Departament de Cultura i l'Obra Social de la Caixa varen signar un conveni per a desenvolupar el programa de conservació i difusió del patrimoni romànic de Catalunya denominat Romànic Obert. Donada la seva especial significació hi va ser inclòs el conjunt de les esglésies romàniques de la Vall de Boí, declarades Patrimoni Mundial per la UNESCO l'any 2000. Dins d'aquest programa les actuacions a la Vall de Boí es consideren prioritàries i estratègiques atesa la greu situació de crisi que llavors afecta aquests territoris. En aquest sentit les intervencions es va orientar especialment a la seva dinamització turística i cultural.

D'entre les esglésies de la Vall de Boí indubtable el temple de Sant Climent de Taüll constitueix el monument més destacat i de major projecció internacional, sobretot pel gran valor artístic de la decoració pictòrica de l'absis major datada cap a l'any 1123 i coneguda sobretot per la imatge del Crist Majestat. La part principal d'aquesta decoració va ser trasllada al museu de Barcelona l'any 1919 i actualment s'exposa al MNAC. El Crist majestat que presideix aquesta pintura ha esdevingut icona de referència de l'art medieval català i peça cimera de tota la pintura romànica.

Val a dir que l'estat en què es trobava l'absis major de Sant Climent de Taüll l'any 2011 quan es va plantejar el present projecte, no s'acordava en absolut amb l'alta consideració que el valor del temple i la seva pintura mereixien. De fet, la seva presentació es remuntava a l'any 1960 quan paral·lelament a la restauració de l'edifici s'havia instal·lat davant de l'absis i sobre un suport de guix una reproducció pintada de la decoració mural exposada al MNAC i que, malauradament, ocultava darrera seu vestigis importants de l'obra original que havien restat in situ.

A banda de la degradació que el pas del temps havia causat a la reproducció pictòrica, no cal dir que aquesta forma de presentació no s'acordava en absolut amb la seva categoria artística ni amb els requeriments de presentació que aquesta camp actualment es consideren. Tampoc els vestigis de pintura original romànica descoberts i restaurats els anys 2000-2001 havien estat agençats degudament i integrats al conjunt pictòric. Per altra banda, l'excavació realitzada l'any 2010 i que havia posat al descobert els vestigis del presbiteri romànic, alhora que aclarit els dubtes fins llavors existents sobre les fases constructives del temple, no havien estat encara consolidats ni objecte de presentació adient. Per últim i a causa de la intervenció arqueològica havia estat retirada l'ara d'altar moderna i era impossible l'ofici del culte catòlic.

Per tot plegat es va desestimar el simple arranjament de la presentació existent i, per contra, es va considerar imprescindible formular-ne una de renovadora. Aquesta per ser

culturalment significativa es va considerar que tampoc podia partir del coneixement històric i artístic existent, sinó que havia de significar un pas endavant en aquests camps. Per tant, es va preveure un pla de recerca que ha comptat, tant amb la recuperació de la pintura original conservada in situ i fins ara ocultada, així com amb l'estudi aprofundit de l'obra conservada al MNAC. Les contribucions en aquests sentits han estat avenços molt notables pel que fa a la coneixença del pintura mural romànica .

Per avançar en aquest sentit s'ha establert una línia de col·laboració institucional i tècnica amb MNAC, en tant que organisme tutor i coneixedor de la pintura original. Aquest treball ha fet possible obtenir un renovat coneixement de l'obra, de les seves característiques tècniques, de la seva composició i continguts iconogràfics. L'estudi comparatiu que per primer cop s'ha pogut efectuar dels dos originals en paral·lel, és a dir la pintura del museu i dels fragments conservats in situ ha portat a corregir deficiències en la disposició formal dels fragments, avançar en la interpretació del conjunt i la restitució plàstica de les escenes.

Ara bé en la nova presentació no s'han considerat només la incorporació de les aportacions innovadores de la recerca sinó que s'ha plantejat també el projecte des del punt de vista d'una renovació completa dels sistemes d'exhibició de la imatge, d'acord amb les grans possibilitats que presenta la tecnologia actual. Aquesta ofereix avui la possibilitat de recuperar in situ la pintura trasllada al museu no amb còpies físiques, sinó amb la seva projecció virtual, de forma que enlloc d'haver de sobreposar-se als murs antics i ocultar vestigis originals, poden projectar-s'hi i combinar-se, de forma que uns i altres se sumin per recuperar-ne tota l'entitat i, si s'escau reconstruir les parts perdudes atès l'important avenç obtingut en aquest sentit pel treball de recerca.

Sota aquestes principis s'ha desenvolupat un projecte de nova presentació de l'absis que ha consistit en:

En primer lloc s'ha retirat la reproducció de la pintura que molt degradada presidia l'absis d'ençà 1960 per a explorar l'existència de vestigis pictòrics originals darrera seu i procedir a la seva restauració. Les importants descobertes efectuades corresponen majoritàriament a les capes profundes, és a dir la traça que va restar a l'absis després de l'extracció de la pintura l'any 1919. Una delicada i complexa operació ha fet possible que afloressin sota capes de repintats moderns i posada en valor. Tant la notable extensió d'aquestes restes com el seu bon estat de conservació ha estat una sorpresa molt favorable i constitueixen una notable aportació al corpus de pintura mural romànica. En aquest mateix sentit, des del punt de vista històric, ha estat també molt significativa la descoberta de testimonis de pintura romànica d'altres fases anteriors, com ara l'ornamentació geomètrica de les tres finestres baixes de l'absis i la simple decoració de línia blanca entre els carreus pròpia del primer moment de construcció del temple, entre els segles XI-XII

A partir d'aquests resultats i de l'estudi de les pintures conservades al MNAC s'ha procedit a la construcció de la seva reproducció virtual per la suma de les imatges originals amb la reconstrucció científica. L'objectiu d'aquesta presentació des del punt de vista del patrimoni ha estat aprofitar les possibilitats virtuals de mostrar sobre el propi edifici i sense afectar-lo per res, la riquesa ornamental que en tota la seva extensió i complexitat va presentar l'absis major en època romànica. No cal dir que es tracta d'un mitjà completament innovador de restauració pictòrica pel qual es fa possible la

recreació hipotètica sobre l'arquitectura original de la càrrega artística que l'havia revestit.

El treball de reproducció i reconstrucció en dibuix digital de la pintura s'han realitzat en tres fases. En la primera on s'han restaurat i reconstruït les parts exposades al MNAC segons les noves aportacions. Una segona fase ha consistit en recrear les parts conservades que tenien poca definició a partir de la interpretació de les formes i traçats originals, a fi de completar tant les figuracions com els elements ornamentals seriatos. La tercera etapa correspon al treball de recreació de les parts completament perdudes a partir de la comparació amb obres similars. Al final de totes aquestes fases i sumant aquests diferents estats el seu resultat és presentat en hipòtesi pintada la globalitat del fresc. A més, per a la seva presentació ha calgut dibuixar i pintar de nou totes les imatges a fi d'aconseguir una harmonia visual entre les parts conservades i les perdudes, a banda de facilitar-ne la presentació animada. Es tracta d'una presentació audiovisual que ajuda al visitant a entendre quina era la tècnica pictòrica dels frescos romànics, alhora mostra jeràrquicament tots les diferents representacions iconogràfiques que componen aquesta pintura mural d'alta càrrega artística i religiosa.

Per a realitzar la projecció que envolta tot l'absis major s'han disposat sis projectors de vídeo d'alta definició que omplen d'imatge tot l'espai central de l'església. A partir d'aquí s'ha realitzat un model virtual del temple per a obtenir-ne la geometria i textura posterior a la seva restauració amb un escàner laser 3D. Paral·lelament s'ha realitzat un procés fotogràfic de la pintura original del MNAC que s'han integrat en el model per obtenint la reconstrucció virtual completa. Posteriorment s'ha realitzat el procés de mapping per el qual les imatges dels projectors de vídeo encaixen de forma molt precisa amb l'espai arquitectònic, permetent de pintar i animar l'espai amb la imatge en moviment.

La proposta posa en valor les parts originals i fa compatibles els usos cultural i litúrgic de l'absis major, sense perdre el caràcter intrínsec de l'edifici romànic i aconseguix integrar de forma respectuosa el maquinari necessari per a la projecció del mapping. En aquest sentit s'ha restaurat el paviment i base d'altar antic, posats al descobert per l'excavació arqueològica. A fi de fer permetre desenvolupar els usos de l'absis s'ha instal·lat una plataforma lleugera i reversible de fusta sobre l'antic paviment, així com un nou altar que compta amb suport metàl·lic per a l'antiga ara de pedra i el frontal policromat. Darrera seu s'ha situat part del maquinari de projecció, ocult en un fossat, mentre que la resta d'aparells es distribueixen discretament també per l'espai del temple. D'aquesta manera és possible una lectura integrada i didàctica dels tots els vestigis de l'absis en una sola peça arquitectònica i pictòrica.

En suma, la projecció de la pintura mural sobre l'absis de Sant Climent de Taüll té per objecte oferir un producte cultural d'alta qualitat i especialment atractiu mitjançant el qual es comunica al públic el programa iconogràfic que el decorava segons els resultats més recents de la recerca i les aportacions més innovadores de la reproducció d'imatge. Aquest producte cultural es presenta també com un reclam turístic d'alta gamma per a dinamitzar la Vall de Boí d'acord amb el nivell que li correspon en tant que Patrimoni Mundial.

Per transmetre els valors i continguts de la pintura mural de l'absis, la projecció es desenvolupa en tres estadis successius:

1er. Presentació dels vestigis de pintura conservats in situ amb una nova il·luminació.

2on. Projecció pel sistema de mapping de la pintura que es troba al MNAC sumada als vestigis in situ

3er. Projecció pel sistema de mapping de la restitució hipotètica de l'estat original on a partir del coneixement obtingut per la recerca s'afegeix a les parts originals la reconstrucció gràfica de les parts perdudes que poden ser degudament restituïdes. La recreació ha estat dibuixada de nou i dotada d'animació, de forma que es presenta amb un seguit de seqüències que recreen la pintura en una progressió que recrea el procés pictòric i remarca els principals elements iconogràfics de forma didàctica i creativa alhora.

Síntesi

L'absis major de Sant Climent de Taüll va ser restaurat fa 50 anys i des d'aleshores era presidit per una còpia sobre guix de la pintura arrancada i exposada al MNAC que força degradada, fa pocs anys es va decidir renovar. Com que restaurar-la no tenia sentit, va caldre elaborar un nou projecte i obrir un programa de recerca. La primera actuació fou recuperar i restaurar la capa profunda de la pintura arrancada que havia quedat oculta darrera la còpia. Aquests vestigis feien inviable situar de nou davant seu còpia física de la pintura absent. Per resoldre-ho es va decidir la projecció de la imatge original pel sistema mapping. Això permet reproduir a l'absis i a escala real la pintura conservada al MNAC, a més d'afegir-hi amb dibuix digital la reconstrucció de les parts perdudes, deduïdes segons l'estudi dels vestigis. Així es mostra ara la totalitat de la pintura com mai s'havia vist i sense alterar en res l'original. Es tracta d'un sistema d'unes grans possibilitats en el camp de la restauració del patrimoni que, experimentat aquí per primer cop, se li pot imaginar un gran i ràpid desenvolupament.

Crèdits

Equip redactor del projecte

Eva Tarrida

Arquitecta del Servei del Patrimoni Arquitectònic del Departament de Cultura

Eduard Riu

Arqueòleg del Servei del Patrimoni Arquitectònic del Departament de Cultura

Albert Sierra

Historiador del Servei de Suport Tècnic i Inventari del Departament de Cultura

Pere Rovira

Restaurador del Centre de Restauració de Béns Mobles del Departament de Cultura

Jordi Camps

Conservador del Museu Nacional d'Art de Catalunya

Equip de restauració i recerca

Restauració de les pintures

Mercè Marquès, Krom Restauració.

Excavació arqueològica

Isidre Pastor, arqueòleg

Equip del projecte audiovisual

Albert Burzon, Burzon-Comenge

Eloi Maduell, Playmodes

Santi Vilanova, músic

Xavi Mula, il·lustrador

Escàner làser 3D

Captae

Gigafoto i documentació videogràfica

Josep Giribet i Maria Giribet. Calidos

Equip del Departament de Cultura

Coordinació de l'actuació

Josep Manuel Rueda
Subdirector General del Patrimoni Arquitectònic, Arqueològic i Paleontològic

Elsa Íbar
Cap del Servei del Patrimoni Arquitectònic

Àngels Solé
Directora del Centre de Restauració de Béns Mobles

Aixecament planimètric i documentació gràfica

Lluís Gonzalez
Tècnic en delineació

Jordi Fors
Tècnic en delineació

Control econòmic i contractació

Carme Lirón
Arquitecta tècnica

Col·laboració tècnica a l'equip redactor del projecte

Montserrat Cucurella, arquitecta

Col.laboradors externs

Projecte d'il·luminació

Antonio Sáinz, Haz Luz 17

Enginyeria d'instal·lacions

Armengol & Ros Consultors Ass S L P

Coordinació de seguretat

Jesús Ricou, aparellador

Museografia

Esther Comenge, Burzon-Comenge

Ares Perez, restauradora

Empreses contractistes i industrials

Badia Duat S L

Construccions Peremartí Borrell

Jorfe Instal·lacions S L

Park Mobel

Pere Reig

Sapic

Suils Commodity S L

Base2 Audiovisual

DTI Solar

Execució del projecte

Anys 2012 i 2013

Pressupost

390.000 € aportats per l'Obra Social "la Caixa" del programa Romànic Obert.